

Тучкова О. О.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іспанської та французької філології
Київського національного лінгвістичного університету

ГЕРМЕНЕВТИЧНІ ЗАСАДИ АВТОБІОГРАФІЧНОГО РОМАНУ

Анотація. У статті досліджується герменевтичне підґрунтя автобіографічного роману. Розглядаємо темпоральну і просторову локалізацію як маркери завчасно здійсненого герменевтичного процесу. Інтеріоризація як засіб його втілення імплікується в семантико-стилістичному навантаженні, зокрема у метафорі, антитезі, у лексичних одиницях на позначення живої природи. Деталізація оповіді не тільки виступає носієм додаткової інформації, але й увиразнює перцептивно-чуттєвий стан автора-жінки.

Ключові слова: герменевтична робота, автобіографічний нарратив, автобіографічний роман, просторовість, темпоральність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автобіографічний нарратив – це ідентифікація людини через текст і в тексті. Простий виклад подій замінюється на їх інтерпретацію, в якій текстуалізується внутрішня трансформація особистості. Константною серед низки різноманітних характеристик автобіографічного нарративу постала його інтроспективно-рефлексивна природа [1, с. 35]. Саме така риса втілює в життя можливість автора до самопізнання, самовираження. З позиції екзистенційної психології дослідники автобіографії окреслювали це як «підкування про себе», ментальну необхідність самопроговорювання, текстову ідентифікацію [2, с. 23]. У статті ми розглядаємо автобіографічний нарратив як внутрішню форму автобіографічного роману, яка, у свою чергу, підлаштовується під його зовнішню оболонку. Водночас автобіографічний нарратив збільшує семантико-стилістичне навантаження завдяки системі координат автобіографічного роману [2, с. 48]. Останній має для цього вільну структуру, яка дає можливість додавати, змішувати акценти, виключати або модифікувати на бажане. Оскільки автобіографічний нарратив орієнтований на особистість, її внутрішній світ і його певну корекцію, то ми підтримуємо думку російського психолога О. Сапогової про те, що автонарратив вимагає певної герменевтичної роботи від особи. Безсумнівно, саме герменевтика допомагає сконструювати авторові своє Я, яке форматується відповідями на життєво важливі питання, виконується висновками, супроводжується перцептивно-чуттєвою сферою. Однак варто зауважити, що в герменевтичну обробку попадають не всі події, а виключно доленосні, які формують «домінуючі» [1, с. 37] спогади.

Постановка проблеми. Герменевтичний процес людини, пов'язаний з осмисленням, *пере*-живанням минулих подій, ставить автора у простір і місце тих подій, про які він роздумує. Принагідно ці пункти викликають спогади, асоціації, позитивні чи негативні емоції. Саме від останніх, тобто від позитивних чи негативних емоцій, які, на думку З. Фрейда, переважають у психічному сховищі людини, залежить інтерпретація події/дії. Суголосним з ідеєю З. Фрейда постає підхід К. Левіна, за яким він наголошує, що внутрішній простір особистості скла-

дається не тільки з реальних подій/дій, а також дотичних до них очікувань, суджень, кліше тощо [3, с. 58].

Поняття простору/місця відповідно до особистості розглядається К. Левіним як динамічна система «шухлядок» (ланок), в яких зберігаються значущі об'єкти зовнішнього світу, які пов'язані з персональними потребами [1, с. 68]. Науковець навіть виокремлює, що істинним середовищем життя суб'єкта постають не стільки реальні дії/події, скільки ті фрагменти життя, які були нею інтероризовані. До цієї ж думки долучився Дж. Келлі в теорії особистісних конструктів, визначивши більший вплив індивідуальної інтерпретації, аніж власне самої події [4, с. 28].

Своєчасна необхідність пояснити філософсько-психологічний фундамент автобіографічного роману фокусує **межу** розвідки у напрямі герменевтики як засадничого процесу автобіографічного нарративу, що змушує звернути увагу на особливості голосу і темпоральної локації персонажа; на способи інтеріоризації дій/подій. Матеріалом слугують автобіографічні романи С.-Г. Колетт “*La naissance du jour*” та “*Sido*”.

Виклад основного матеріалу. В автобіографічному романі складники гомодієгетичного оповідача залишаються незмінними: головна героїня в дієгезисі та конструктор «Я-оповіді» або наратор як автор у теперішньому часі. Два перші компоненти, реалізуючись в оповідній площині через займенник *je*, ототожнюються з фізичним автором твору. В автобіографічному романі С.-Г. Колетт “*La naissance du jour*” розмежування оповідача і головної героїні відбувається за допомогою часових форм оповіді. Наведемо приклад: “*Ce billet, signé “Sidonie Colette, née Landoy”, fut écrit par ma mère à l’un de mes maris, le second. L’année d’après, elle mourait, âgée de soixante-dix-sept ans. Au cours des heures où je me sens inférieure à tout ce qui m’entoure, menacée par ma propre médiocrité, effrayée de découvrir qu’un muscle perd sa vigueur, un désir sa force, une douleur la trempé affilée de son tranchant, je puis pourtant me redresser et me dire: je suis la fille de celle qui écrivit cette lettre – cette lettre et tant d’autres, que j’ai gardées...*” [6, р. 577].

У поданому фрагменті оповідач, чітко обізнаний у подіях минулого, переповідає їх, використовуючи *Passé Simple* (*fut écrit*). Він також знає про події, які відбудуться в найближчому майбутньому, тож подає їх у *Future dans le passé* (*mourait*), змінюючи обставину часу відповідно до минулого плану викладення подій (з *l’année suivante* на *l’année d’après*). Однак уже наступний абзац ведеться від *je*, але ще від молодшої дівчини, тобто героїні автобіографічної історії. Відтак застосовується *Présent Indicatif*, аби розмежувати молоду героїню від досвідченого оповідача.

Варто зазначити, що оповідач намагається не втратити себе як частину від цілого автобіографічного Я, уживаючи при цьому дійкітчні маркери належності: *ma mère, l’un de mes maris*. *Future Simple* тут текстуалізує думки героїні, спроектовані

у майбутнє. Водночас така манера представлення майбутніх подій, з найтоншими деталями, подібна перенесенню улюбленої атмосфери «тут-і-зараз» у роки прийдешні: *“Le couple de poules japonaises, assoupi, pépièra comme un nid, juché sur le bras d’un fauteuil rustique. Les chiens, déjà retirés du monde, penseront à l’aube prochain, et j’aurai le choix entre le livre, le lit, le chemin de côté jaloné de crapauds flûteurs...”* [6, p. 581].

Деталізації підлягає навколишнє середовище: домашні тварини (*le couple de poules japonaises, les chiens, crapauds*), їхній стан (*assoupi, déjà retirés du monde*), місцеперебування (*juché sur le bras d’un fauteuil rustique*), навіть їхні думки (*penseront à l’aube prochain*). І тільки потім героїня прогнозує свої дії (*j’aurai le choix entre le livre, le lit, le chemin de côté*). Момент життя переноситься крізь роки, що слугує доказом позитивних емоцій, теплих відчуттів автора під час згадування дому. Природно, що це викликало бажання цілком і повністю спроектувати цю ситуацію у майбутнє неначе в уповільненому темпі, де вагомість детально представлених об’єктів перебирає на себе навколишня буденність.

Однак зазвичай після оповіді героїні приходить черга оповідача досвідченого, який дуже часто виявляє себе з позиції над-знання з майбутнього щодо героїні, яка ще в минулому: *“Comme tout pourrait être simple <...> Airait-je atteint ici ce que l’on ne recommence point?”* Безсумнівно, саме Conditionnel Présent та Conditionnel Passé виказують оповідача в його досвідченості та інформації про нездійсненність того, про що оповідає героїня. Будова речення (початок *comme tout*), його незакінченість разом із формою Conditionnel Présent підсилюють сумний настрій оповідача.

У свою чергу саме Conditionnel Passé, який за своєю функцією посилює неможливість повернути події та щось змінити, зумовлює імпліцитну негативну відповідь на риторичне запитання. Згодом до арсеналу впливу на читача в достовірності оповіді від героїні залучається пряма мова друзів, чоловіків або матері, наприклад: *“Demeure, ne te cache pas, et qu’on vous laisse tous deux en repos, toi et lui que tu embrasses, car il est bien, en vérité, mon cactus rose, qui veut enfin fleurir”* [6, с. 580]. Іноді вкрапляються міні-діалоги, коментарі чи пояснення, які подаються у Passé Composé, Imparfait, тобто у часах, дотичних до плану теперішнього. Очевидним постає залучення граматичних часів до розмежування героїні молодой з минулого та оповідача як героїні досвідченої.

Як згадувалось вище, оповідна реальність настільки інтеріоризована, що читач скоріше отримує неодноразово переосмислений варіант минулих дій/подій, аніж констатацію фактів. Наприклад, мовчання суперниці так подається оповідачем: *“Une rage de sincérité, une odeur de blonde exaspérée s’échappaient d’elle, encore qu’elle se tût de toutes ses forces”*. Антитеза (*une rage de sincérité*), перцептивна метафора (*une odeur de blonde*) співпрацюють для утворення негативних емоцій, які наповнювали персонажа, навіть переповнювали, про що свідчить дієслово *s’échapper* в інваріантному значенні *se dissiper, s’évanouir, tomber*. Антитеза підтримується також на семантичному рівні обох частин речення, де фізичне мовчання (*de toutes ses forces*) суперниці (*qu’elle se tût*) протиставляється імпліцитному вираженню (*s’échappaient d’elle*) її емоцій (лютість відвертості = *une rage de sincérité*, запах блондинки = *une odeur de blonde*). Зазначені стилістичні засоби не тільки виступають носіями додаткової смислової інформації (стан відносин головної героїні та її суперниці), але й акцентують увагу на чуттєвості автора, іноді досить неоднозначної (*rage de sincérité*).

Враховуючи постулат К. Левіна про те, що людина не може існувати сама по собі, її оточують інші люди, речі, явища чи події [5, с. 36], зрозумілим постає структурування автобіографічного роману, зокрема, у тенденції до асоціативно-ланцюжкового представлення подій та героїні в них. Отож відмова матері приїхати через цвітіння кактуса породжує філософське пригадування дому, його образ розгортається протягом декількох сторінок. З ним в автора-жінки пов’язано образ друзів і питання, ким вони є для неї. Друзі через асоціативні згадування приводять до головної події: до почуттів більших, ніж дружні. Почуття любові, суперництва між жінками завершили цей ланцюжково-асоціативний хід.

Недарма початком постають роздуми про дім як потужний поштовх до суголосних головних подій із життя автора. В автобіографічному романі герменевтична робота особистості стосувалась дому (образ, який поєднує місце, атмосферу, людей, емоції тощо) з її минулого, у теперішньому і майбутньому. Варто наголосити, що дім постає однією з потужних просторових локацій автора і як героїні, і як оповідача; водночас обидві ставлять собі схоже питання: чи це є мій останній дім? Таким виписаний образ дому: *“Est-ce ma dernière maison? Je la mesure, je l’écoute, pendant que s’écoule la brève nuit intérieure qui succède immédiatement, ici, à l’heure de midi. <...> Est-ce ma dernière maison, celle qui me verra fidèle, celle que je n’abandonnerai plus? Elle est si ordinaire qu’elle ne peut pas connaître de rivales. J’entends tinter les bouteilles qu’on reporte au puits, d’où elles remonteront, rafraichies, pour le dîner de ce soir. L’une flanquera, rose de groseille, le melon vert; l’autre, un vin de sable trop chaleureux, couleur d’ambre, convient à la salade – tomates, piments, oignons, noyés d’huile – et aux fruits mûrs. Après le dîner, il ne faudra pas oublier d’irriguer les rigoles qui encadrent les melons, et d’arroser à la main les balsamines, les phlox, les dahlias, et les jeunes mandarinières qui n’ont pas encore de racines assez longues pour boire seuls au profond de la terre, ni la force de verdoyer sans aide sous le feu constant de ciel...”* [6, p. 583].

У цитованому фрагменті дім постає не тільки як локація, яку автор не бажає залишати (*que je n’abandonnerai plus*), але й як категорія духовна (*celle qui me verra fidèle*). Як уже згадувалось, подібні питання транслюють доленосні факти для письменниці як для особистості, в яких вона має знайти себе. Медитативна площина героїні насичена детальним описом. Деталізація охоплює стан (*rafraichies*), місцеперебування (*L’une flanquera, rose de groseille, le melon vert; l’autre, un vin de sable trop chaleureux*), колір (*couleur d’ambre, le melon vert*), компоненти (*à la salade – tomates, piments, oignons, noyés d’huile – et aux fruits mûrs*), рослини (*les balsamines, les phlox, les dahlias, et les jeunes mandarinières*).

У контексті подібних деталізованих описів спостерігаємо метафоричність, навіть деяку паралельність рослин із життям молодой героїні: *les jeunes mandarinières qui n’ont pas encore de racines assez longues pour boire seuls au profond de la terre, ni la force de verdoyer sans aide sous le feu constant de ciel*. У лексичних одиницях *racines, la force* метафоризуються роки, коли молодим людям так потрібна допомога, аби пустити корені (*assez longues pour boire seuls au profond de la terre*) або зацвісти (*la force de verdoyer sans aide*). Показовим виявляється належність цих деталей до сфери природи.

Не можна не помітити, що деталізації в автобіографічній оповіді підлягають здебільшого стан природи, погода, сад: *les balsamines, les phlox, les dahlias, les jeunes mandarinières, les*

volubilis, l'agave, le ciste, les mimosas, lauriers-rose, le calice, l'acacia, la groseille, blé, panais, ombelle, bourgeon, géranium, lancéolé, jacinthe, des cactus, narcisse, physalis, hibiscus, crocus, chrysalide тощо, а також *les phalènes, les poules japonaises, chrysalide, les elytres, les écureuils, les crabes*. Цитовані лексичні одиниці здебільшого введені в детальний опис природи з метафоричними конструкціями.

Варто наголосити про присутність супутньої лексики садівництва, а саме: *d'irriguer les rigoles, arroser, de racines, verdoyer*. Такий опис супроводжує спогади автора-жінки про свій дім у дитинстві. Увиразнення різноманітних деталей підтверджує інтеріоризацію подій за період дитинства, свої захоплення та обов'язки. Її відповідальне ставлення до рослин віддзеркалює конструкція *il ne faudra pas oublier, d'arroser à la main*, вона співчувала рослинам *pour boire seuls au profond de la terre*, що самі, без її допомоги вони не зможуть напитися води; вона обґрунтовує свої думки знаннями тонкощів садівництва: *qui n'ont pas encore de racines assez longues, ni la force de verdoyer sans aide*.

Згаданий лексичний прошарок, органічно вплітаючись в оповідь, змальовує дитячі роки, ставлення матері до природи, відповідно, виконуючи функцію доказів такої оповіді. Тож наведемо приклад згаданої лексики зі стилістичним навантаженням: *"Ma jeunesse encore anguleuse eût saigné d'accoster le roc feuilleté, pailleté, l'aiguille bifide des pins, l'agave, l'écharde des oursins, l'amer ciste poissex et le figuier dont chaque feuille au revers est une langue de fauve"* [6, p. 583]. Речення насичене лексичними одиницями живої природи, такими як *le roc, pins, l'agave, des oursins, ciste, le figuier*, які супроводжуються епітетами – *(le roc) feuilleté, pailleté, l'aiguille bifide (des pins), l'amer (ciste) poissex*, метафорами – *l'écharde des oursins, le figuier dont chaque feuille au revers est une langue de fauve*. Це допомагає створити образно-пейзажну картину, яку автор-жінка до того ж фарбує термінами з відповідними епітетами в зеленій колір, а дієслово *saigner* v.intr. – *perdre du sang* [8] в метафорі *"Ma jeunesse encore anguleuse eût saigné"* активує в уяві читача червоний колір. Активне уживання лексики рослин і тварин виявляє інтеріоризовані автором події/дії, що суголосно з думкою М.М. Бахтіна про те, що розкрити і поглибити смисл можна виключно у разі залучення іншого смислу [9, с. 124].

Метафоризований філософський підхід у сприйнятті друзів: *"Rassurés, mes amis me font confiance. Il m'en reste peu, deux, trois amis de ceux qui pensèrent autrefois me voir périr à mon premier naufrage..."* Така метафоричність (*me voir périr à mon premier naufrage*) збільшує семантико-стилістичне навантаження, певною мірою уникаючи точності висловлюваної емоції. Отож, з одного боку, вербалізація емоції автора відбувається, те, що не давало спокою та/чи мало б бути висловлено, знаходить вихід, а з іншого – саме метафоричність цей процес пом'якшує, завальовує істинність емоцій і почуттів. Провести певну емоцію через когнітивний процес метафоризації, коли конкретний психічно-фізичний стан людини (тобто конкретна емоція), вплившись зовсім в іншій системі оприявлення, тобто у лексичних одиницях, свідчить про глибоко інтеріоризовану дію/подію/емоцію.

До семантично значущих об'єктів у системі цінностей автора належить почуття любові, етапи зародження якого вона ретельно виписує: *"Un petit feu pointu brillait dans les yeux de Vial, et il me dévisageait avec imparitence. Quand il vit que j'allais me fâcher, il posa ses mains sur les miennes"*. Метафоричність підтримується образом вогника в очах (*un petit feu pointu brillait dans les yeux de Vial*) як передвісника почуття кохання. Однак

про зародження ніжних почуттів можна говорити виключно за натяками героїні, мовлення якої конструюється в *Imparfait*. Те, що вона бачила чи/або хотіла бачити у Віалі щодо себе, вербалізується іменником *feu*, n. – *ardeur des sentiments* [8], утворюючи алюзії на вогник кохання. Водночас іменник увиразнений двома прикметниками, де перший маркує розмір *petit*, adj. – *qui n'a pas encore achevé sa croissance* [8], апелюючи до початку взаємних почуттів, а другий зорієнтований на ступінь увиразненості *pointu*, adj. – *qui présente un degré très élevé, très poussé de spécialisation* [8]. Тож саме ці прикметники конструюють сприйняття автором, тобто молодою героїнею, погляд Віалі. Ці очікування також виявляються в дієслові *dévisager*, v. – *regarder quelqu'un avec insistance* [8], яке вже в денотативному значенні має сему наполегливості (*avec insistance*), однак все одно підсилено виразом *avec imparitence*.

У виписуванні протягом автобіографічного роману деталей їхніх почуттів відбувається чергування героїні й оповідача, де перша імплікує дії, а друга коментує їх: *"Il parlait d'une voix respectueuse, égale, et montrait un visage dévoilé, de grands beaux yeux, ma foi, qui se posaient librement sur les miens ou sur n'importe quel point de ma personne"*. Прикметники, які характеризують голос (*d'une voix respectueuse, égale*), обличчя (*un visage dévoilé*), очі (*de grands beaux yeux*), увиразнюють те, як сприймала Віалю героїня. Щирість посилюється вставним виразом *ma foi*, який здебільшого вживається в діалогічному мовленні з метою підтвердження правдивості висловлювання.

Певний висновок оповідача представлений у *Présent Indicatif*: *"Comme la noblesse de l'homme, même limitée à son expérience verbale, nous frappe d'appréhension, nous retarde dans notre chemin. Le goût féminin d'habiller en héros un homme, quand il parle d'immoler son confort sentimental, il est encore bien vivave en moi..."* Експлікація чи то власних страхів, чи то негативного досвіду отримує вираження у метафорі з окрасою антитези: *"Comme la noblesse de l'homme nous frappe d'appréhension"*. Іменник *noblesse*, f. – *caractère majestueux, distingué, de l'aspect physique, de la démarche, de la manière d'être de quelqu'un* – все ж таки маючи позитивне денотативне значення, супроводжується дієсловним словосполученням *frapper d'appréhension*, в якому саме дієслово *frapper* ніяк не суголосне з іменником *noblesse*, адже має інваріантне значення *frapper*, v. – *toucher, atteindre quelqu'un en le blessant, en lui faisant mal* [8].

Визначальним є те, чим «вражає» жінку благородство в чоловіка, – острах – *appréhension*, f. – *crainte vague d'un danger futur*, що посилює наше припущення про негативний досвід оповідача як утілення автора «тут-і-зараз». Продовження цього речення чітко формулює феміністичну позицію письменниці: *nous retarde dans notre chemin*, увиразнюючи дієсловом *retarder*, v. – *être pour quelqu'un une cause de retard, le faire arriver plus tard qu'au moment prévu* [8] – також свій біографічний досвід (С.-Г. Колетт підписувала перші твори ім'ям і прізвиськом свого чоловіка, який після розлучення не віддав їй права на ці твори), метафорично завальовуючи кар'єру в іменниковій конструкції *dans notre chemin*.

Надалі автор також за метафоризованою фразою *"Le goût féminin d'habiller en héros un homme, quand il parle d'immoler son confort sentimental, il est encore bien vivave en moi"* оприлюднює розповсюджену помилку жінок: одягати чоловіка в шати героя (*d'habiller en héros un homme*) навіть тоді, коли він тільки говорить про те, що зробить (*quand il parle d'immoler son confort sentimental*).

Висновки. Отже, підсумовуючи вищезазначене, варто наголосити, що інтроспективно-рефлексивна природа автобіографічного роману є результатом герменевтичної роботи особистості, до якої особистість залучає доленосні дії/події. Саме вони проходять процес інтеріоризації. Переконливими засобами у цьому процесі виступають не тільки метафора, антитеза, але й перманентна деталізація, в якій рельєфно увиразнюються значущість дій/подій/емоцій. Автор скрупульозно виписує такі деталі, як місцеперебування, стан, дії, серед яких визначальну роль відіграють лексичні одиниці на позначення живої природи. Герменевтичний процес, або процес тлумачення і розуміння свого життя, повертає автора в темпоральну і просторову площину тогочасних подій. Темпорально автор розділений на героїню молоду з минулого, що подає свій погляд у *Présent Indicatif*, *Imparfait*, *Future Simple*, та героїню досвідчену в теперішньому часі, або ж оповідача, який оповідає події вже з ракурсу певного досвіду, уживаючи при цьому *Passé Simple*, *Conditionnel Passé*. Кожна з них завдяки часовій поліфонії представляє свій погляд на події. Серед усіх головних подій (дім-друзі-кохання-суперництво) просторової локалізації набуває виключно дім, до того ж цей образ автор виписує наскрізною лінією через всі автобіографічні романи.

Література:

1. Мамардашвили М.К., Пятигорский А.М. Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символическом и языке. М., 1997. 154 с.
2. Сапогова Е.Е. Семантика личной жизни: Экзистенциально-нарративный анализ автобиографических историй. Тула, 2014. 185 с.
3. Шюц А. Структуры життєсвіту / Пер. з нім. та післямова В. Кебуладзе. К.: Український центр духовної культури, 2004. 560 с.
4. Келли Дж. Теория личности. СПб.: «Речь», 2000. 249 с.
5. Левин К. Теория поля в социальных науках. СПб.: «Речь», 2000. 368 с.
6. Colette S.-G. La naissance du jour. P.: Editions Robert Laffont, S.A., 1989. P. 579–655.
7. Colette S.-G. Sido. P.: Editions Robert Laffont, S.A., 1989. P. 751–800.
8. Larousse dictionnaire. URL: <http://www.larousse.fr>.
9. Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности. Проблема отношения автора к герою. Москва, 2003. 336 с.

Тучкова Е. А. Герменевтическая основа автобиографического романа

Аннотация. В статье рассматривается герменевтическое происхождение автобиографического романа. Доказано, что темпоральное разделение автора вместе с пространственной локализацией имеют в своем основании герменевтический процесс. Интериоризация как способ реализации вышеупомянутого процесса выразительно проявляется в семантико-стилистической нагрузке, в частности в метафоре, в антитезе, в лексических единицах сферы живой природы. Детализация автобиографического романа, текстуализируясь в элементах местонахождения, состояния, действия, не только выступает носителем дополнительной информации, но и раскрывает перцептивно-чувственную сторону автора-женщины.

Ключевые слова: герменевтическая работа, автобиографический нарратив, автобиографический роман, пространственность, темпоральность.

Toutchkova O. Hermeneutics underground of autobiographical novel

Summary. The paper presents the philosophical understanding of hermeneutics origin of autobiographical novel. It is proved that temporal division of author as well as his space localization has the hermeneutic background. Interiorization as the way of mentioned process is revealed in semantic and stylistic means, especially in metaphor, antithesis, in lexical units of such field as nature. Detailed elaboration of autobiographical novel becoming apparent through the element of place location, state, actions, serve as the source of information (semantic), as well as the highlighters of perceptive and sensible side of author woman.

Key words: hermeneutics origin, autobiographical narration, autobiographical novel, temporal, space location.